

Den industrielle kulturarv – afvikling eller udvikling?

AF FRANK ALLAN RASMUSSEN, FORMAND FOR SELSKABET TIL BEVARING AF INDUSTRIMILJØER OG MORTEN PEDERSEN, REDAKTØR FABRIK OG BOLIG. *DET INDUSTRIELLE MILJØ I NORDEN*

Museerne er hårdt ramt. De generelle besparelser på kulturlivet og i særdeleshed omprioriteringsbidraget har tvunget selv vores største kulturinstitutioner til at svinge kniven. Udstillinger er blevet lukket, medarbejdere afskediget og hovedmuseerne er blevet sat på sultekur. Særligt hårdt er der gået ud over den industrielle kulturarv.

Forbundsformand Thomas Nielsen blev udlært som former i et jernstøberi, men viede det meste af sit voksenliv til fagbevægelsen. I sin afslutningsreplik på LOs ekstraordinære repræsentantskabsmøde den 16. februar 1982 bemærkede han, at der i hans tid som formand var blevet flyttet hegnspæle, og at fagbevægelsen havde sejret ad helvede til – en vending der siden er gledet helt ind i sproget.

Thomas Nielsen blev født i Kristrup ved Randers i 1917. Han kom om nogen til at opleve, hvordan Danmark blev omformet fra et traditionelt, teknisk tilbagestående landbrugsland til et af verdens rigeste og mest moderne samfund, hvor den drivende faktor på godt og ondt var industrialiseringen. Den kom til at sætte sit umiskendelige præg på den fysiske udvikling især i landets større og mindre byer. Urbaniseringen var først og fremmest kendetegnet ved arbejdskraftens flytning fra land til by, etableringen af arbejderkvarterer med massivt etagebyggeri, nye infrastrukturelle anlæg, mekanisering, samlebånd og nye organisationsformer på både arbejder- og arbejdsgiverside.

I 1960'erne faldt landbrugets sidste hovedbastion, da industrieksporten overhalede landbrugets eksportindtægter. Overalt voksede noget nyt frem og truede de gamle industrimiljøer med udslettelse. På den baggrund vakttes en ny interesse for den del af vores fælles kulturarv, der vedrører industrisamfundet. Det var der sikkert mange gode grunde til, men vi må antage, at en af de væsentligste var den, at vi kun kender os selv, hvis vi ved, hvor vi kommer fra. Det afstedkom også et tiltrængt opgør med en historiefaglig tradition. Tiden var inde til et opgør med gårdmandslinjen i dansk historieskrivning.

I 1973, altså for 45 år siden, afholdt Statens Humanistiske Forskningsråd et stærkt besat fagligt seminar i Jylland. Til den jyske industriby Horsens strømmede en karavane af arkitekter, ingeniører, kunsthistorikere, etnografer, arkæologer og økonomer.

På konferencen kunne de fremmødte blandt andet høre Kenneth Hudson og Walter Minchinton diskutere den industrielle arkæologiske metoder og resultater. Marie Nisser gav en status for fortidsmindearbejdet i Sverige. Edvard Bull redegjorde for sine undersøgelser af arbejderkulturen i Osloområdet, og endelig holdt Sven Ulric Palme et oplæg om et stort anlagt arbejderhistorisk forskningsprojekt ved Stockholms Universitet.

De nationale og internationale erfaringsudvekslinger skulle danne basis for et dansk forskningsprojekt med hovedvægt på industri, fabriksliv og arbejderboliger. Drøftelser om det store forskningsrådsprojekt fandt sted i tre arbejdsgrupper med udgangspunkt i et oplæg forfattet til lejligheden af Kristof Glamann, og den noget yngre Ole Hyldtoft. Drøftelserne resulterede i et program, som indenfor rammerne af et femårigt projekt med fire heltidsansatte medarbejdere skulle falde i, hvad man selv betegnede som en "monument del" og en "socio-økonomisk del".

Det vigtigste udkomme af anstrengelserne var imidlertid, at det blev besluttet at iværksætte en landsdækkende registrering af fabrikker. Den skulle være regionalt organiseret og med et museums menneske som ankerperson. Registreringen skulle danne grundlag for en efterfølgende prioritering indenfor den samlede mængde af bevaringsværdige industrimonumenter. Det store og ressourcekrævende arbejde skulle suppleres med en registrering af forskellige typer og former blandt arbejderboligerne i København og i landets større byer og købstæder.

Der var ikke langt fra teori til handling. På et møde i Statens Humanistiske Forskningsråd den 24. januar 1974 vedtog man at iværksætte projektet efter de ovenfor skitserede retningslinjer. Styregruppen kom til at bestå af professor Kristof Glamann, overarkivar Vagn Dybdal, forskningsbibliotekar Kristian Hvidt, professor Hans Chr. Johansen, arkitekt Jørgen Sestoft, museumsinspektør Hans Stiesdal og museumsinspektør Poul Strømstad. Hermed var både universiteter, arkiver og museer repræsenteret.

Initiativet faldt for øvrigt sammen med afholdelsen af den første internationale kongres om bevaring af industrimonumenter, der fandt sted i England nær Ironbridge og under ledelse af Neil Cossons. Det var næppe en tilfældighed. Netop i England var man efter 2. verdenskrig for alvor begyndt at interessere sig for denne vig-

4 tige del af kulturarven, og især den industrielle arkæologi udviklede sig op gennem 1960'erne til en disciplin med en bred folkelig appel. Samtidigt hermed vakte en mere generel interesse for industrialiseringens landskaber, bygninger, monumenter og artefakter.

Med det danske initiativ fulgte et tidsskrift: *Industrialismens bygninger og boliger*. Det industrielle miljø 1840-1940. I seriens første nummer fra 1975 præsenterede den ansvarshavende redaktør, Ole Hyldtoft en artikel under overskriften: "Idyl eller virkelighed" omhandlende lægeforeningens boliger på Østerbro, og frem til 1978 publiceredes et bredt udsnit af artikler på dansk. Hæfte nummer 2, 1978 blev udgivet som et rent engelsksproget nummer. Heri kan man læse en fin oversigtsartikel af Ole Hyldtoft; *Industrial Buildings and Dwellings – The Industrial Environment in Denmark 1840-1940*.

Det første nummer af tidsskriftet år 1979 udkom som en dansksproget version, men nu i ny skikkelse: *Fabrik og Bolig*. Det industrielle miljø i Danmark. Årsagen til hamskiftet skyldtes angiveligt, at Det Humanistiske Forskningsråds projekt efter planen var ophørt. Den nye redaktion kom til at bestå af Ole Hyldtoft, Jacob B. Jensen, Jørgen Sestoft og Poul Strømstad. Deres ønske var på en lettilgængelig, men saglig måde at orientere om og fremme bevaringsarbejdet samt tilskynde til tværfagligt samarbejde.

Som Danmarks repræsentant i TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) skrev Ole Hyldtoft en række oversigtsartikler om udviklingen indenfor forskningen og formidlingen af det danske industrimiljø med hovedvægten på fredninger og nye initiativer indenfor bevaring og genbrug af industribygninger. Hermed blev det internationale arbejde formaliseret og fortsat.

I 1979 blev *Fabrik og Bolig* organ for det nyetablerede Selskab til bevaring af industrimiljøer, og henover årene lykkedes det for Ole Hyldtoft som fast ankermand, at fastholde det brede perspektiv på både industriens bygninger og arbejdets boliger. Formatet blev holdt, mange illustrationer bragt og anmeldelser fyldte bladet. Endnu engang kaldte tiden på fornyelse. I næsten 30 år indtog *Fabrik og Bolig* rollen som det danske specialtidsskrift med fokus på industrialiseringens historie og den industrielle kulturarv. Det var tilmed det eneste tidsskrift af sin art i Norden.

I 2004 udkom selskabets første nyhedsbrev, ligesom det efter stormfulde forhandlinger blev besluttet kun at lade tidsskriftet udkomme én gang årligt – nu med farveomslag samt nyt format og layout. I det første nummer skrev den daværende direktør for Kulturarvsstyrelsen, Steen Hvass en artikel om et helt nyt satsningsområde: Industrisamfundets kulturarv, mens Ole Hyldtoft med den brede pen tegnede et generelt billede af den industrielle kulturarv. Endelig var der artikler om bevaring og fredninger af John Cederberg, Thomas Birket-Smith og Michael Varming. I det udvidede nummer for jubilæet 2007 blev der trykt artikler om industrimiljøerne i Aalborg, Randers, Odense, Frederiksværk, København og det Horsens, hvor det hele startede. En cirkel blev sluttet.

Kulturarvsstyrelsens direktør, Steen Hvass skrev i sin indledning til *Fabrik og Bolig* 2004, at industrialiseringen har haft altafgørende betydning for, at Danmark har udviklet sig til det samfund, vi har i dag. Han understregede i samme åndedrag, at denne udvikling ikke var tilstrækkelig varetaget bevaringsmæssigt. Industriens bygninger og landskaber, virksomheder, institutioner og kulturer var allerede på dette tidspunkt under heftig forandring. Derfor valgte Kulturarvsstyrelsen at udpege industrisamfundets kulturarv som et satsningsområde.

Der skete endnu engang et brud med fastlagte faglige traditioner. Hidtil havde der været almindelig accept af arbejdet med fx vikingetiden, middelalderen, renæssancen m.v. og sidst, men ikke mindst landbrugskulturen. Men nu skulle der ændres kurs. Vægten skulle ligge på de sidste 150 års industri- og arbejderkultur og både styrelse og de førende museer skulle være med til at løfte. Det gjaldt ikke mindst Nationalmuseet, der siden sin forbillidige indsamling af arbejdererindringer i 1950'erne og medvirken i Forskningsrådets tidligere nævnte initiativ havde påtaget sig en hovedrolle.

De Danske Spritfabrikkers anlæg i Aalborg fra 1931 er i 2018 på vej mod genanvendelse. Fabrikken blev bygningssfredet i forlængelse af udpegningen som et af Danmarks 25 nationale industriminder i 2007. Foto: Morten Pedersen.

6 Det var et lovende budskab, som tilmed blev fulgt op med en konkret målsætning. Den gik ud på at skabe et øget kendskab til industrisamfundets kulturarv i offentligheden. De forskellige fagmiljøer skulle forpligte sig til at sikre, at et repræsentativt udvalg af den industrielle arv løbende blev indsamlet, registreret, undersøgt og bevaret. Endelig var det direktørens ønske at styrke

formidling og dialog om emnet i offentligheden. Med disse mål som udgangspunkt tilrettelagdes en tredelt satsning i perioden 2004-07, omfattende den faste industriarv som f.eks. bygninger og anlæg, den løse industriarv som genstande og arkivalier og endelig skabelsen af en levende debat om industriarvens betydning. Ambitiøst, ja men nødvendigt.

Carlsberg i Valby. Foto: Frank-Allan Rasmussen 2018.

Initiativet blev kronet med det overordnede mål, at 2007 skulle være industrikulturens år, hvor udstillinger på museerne, events, artikler og bøger skulle gøre emnet nærværende ud i alle kroge af kongeriget. Der skulle der udpeges 25 nationale industriminder, som samlet skulle præsenteres i et bogværk. De ambitiøse mål blev nået. Industrikulturens år medførte en fornyet interesse for udforskningen af emnet. De 25 nationale og over 150 regionale industriminder blev rent faktisk udpeget, bogværket udgivet, et website blev etableret, og en strøm af monografier og artikler så dagens lys.

Herudover er der igennem de seneste årtier etableret internationale netværk som fx The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH), The Association for Industrial Archaeology (AIA) samt European Route of Industrial Heritage (ERIH). Nationalt finder vi Selskabet til bevaring af Industrimiljøer, Dansk Teknologihistorisk Selskab og Selskabet for Historisk Teknologi (HITEK), der tilsammen dog kun kan mønstre ca. 300 medlemmer. Der er gennemført flere temagennemgange indenfor forskellige grene af industrien. Mere end 30 større og mindre museer beskæftiger sig med arbejder- og industrihistorie. Der er etableret stærke forskningsmiljøer, Statens Arkiver indsamler materiale, og det samme gør en række lokale arkiver, ofte med tilknytning til museerne. Der er fokus på emnet og perioden i både undervisning og formidling. En lang række industrielle anlæg er blevet erklæret for bevaringsværdige, mens andre har opnået fredningsstatus. Flere store forskningsprojekter er blevet afviklet i et snævert samarbejde mellem museer og universiteter. Dette er sket sideløbende med, at danske erhvervs- og industrivirksomheder har fået øjnene op for deres egen historie og bruger den i branding- og markedsføringsøjemed. Det gælder NOVO, VELUX, Carlsberg, LEGO, B&W MAN Diesel, Danfoss og Grundfos, for nu blot at nævne nogle af de største, som endda har egne museer.

Der er med Thomas Niensens ord blevet flyttet hegnspele. De fleste ambitioner fra industrikulturens år er blevet indfriet, men at påstå, at vi har sejret ad helvede til, ville alligevel være en overdrivelse. Der er stadig et stort arbejde, der venter. Statens økonomiske besparelser på museumsområdet har allerede fået

konsekvenser. Ikke mindst udmeldingen fra Nationalmuseet om afviklingen af forskningen indenfor industrikulturen og lukningen af udstillingerne i Brede vækker bekymring. Det er et klart tilbageslag, at det hovedmuseum der i henhold til loven skal gå forrest og vise vejen, nu har truffet et valg om, at det er netop på dette område – fortællingen om Danmark som industrielt produktionsland – at man ikke længere ser sig i stand til at løfte opgaven.

Der er endnu et stykke vej før industrisamfundet kommer til at indtage den plads, som landbrugssamfundet har i den almindelige danskers bevidsthed. Senest har professor emeritus Per Boje, i et større interview i Weekendavisen i oktober 2018, påpeget at gård- og husmænd stadig fremstilles som heltene bag skabelsen af den danske velstand. Han erklærer denne opfattelse for misvisende og skrotningsklar. Det slås fast, at der er brug for både nye helte og en fortsat forskningsindsats for at overbevise danskerne om, at velstanden ikke udelukkende er kommet af smør og bacon.

Vi ønsker med dette indlæg, som formand for Selskabet til bevaring af industrimiljøer og ansvarshavende redaktør for selskabets tidsskrift Fabrik & Bolig, på den ene side at vise, at der faktisk er tale om en succes – at alle de midler som forskningsrådet, universiteterne, Kulturstyrelsen og museerne har postet i udviklingen af dette vigtige felt, ikke har været forgæves. Der er skabt værdi for hver eneste krone.

I det lys er en endnu vigtigere anledning til indlægget imidlertid en fremadrettet opfordring til, at den brede gruppe af selskaber, museer og forskningsmiljøer igen samles om bestræbelsen på at styrke og koordinere indsatsen, både national og internationalt. Man kunne tilføje, at det ville være overordentlig hjælpsomt, hvis Slots- og Kulturstyrelsen ville støtte et sådant initiativ i samme ånd som den der herskede i 2007. Fortællingen om den danske industrialisering er ikke bare afgørende for forståelsen af hvorfor og hvordan, vi i dag er endt med det samfund, vi har. Den er også afgørende for forståelsen af, hvordan Danmark kan og skal ind i fremtiden som produktionsland og som en af verdens mest succesfulde og innovative industrinationer.

Selv med få midler vil man kunne sikre en videreførelse af det lange træk, der hidtil har skabt et fornemt samspil mellem indi-

8 vider, institutioner og selskaber, og som også fremover vil kunne arrangere kongresser og udstillinger, udgive bøger og tidsskrifter og holde en presset industriel kulturarv levende i Danmark.

For der tale om et pres. Museerne er hårdt ramt. De generelle besparelser på kulturlivet og i særdeleshed omprioriteringsbidraget har tvunget selv de største til at svinge kniven. Udstillinger er blevet lukket, medarbejdere afskediget og hovedmuseerne er blevet sat på sultekur.

Derfor vil vi også opfordre til, at man på det Nationale museum, der var med til at igangsætte det hele, gentænker afviklingen af industri- og arbejderkultur, lukningen af Brede Værk, og det påtænkte salg af nogle af vores mest markante industribygninger sammesteds. I hele det Europæiske fællesskab fejrer man, at 2018 er udpeget til kulturarvens år. Europarådet har udtalt, at de regeringer, som påtænker at spare på museer og andre kulturinstitutioner, bør genoverveje. Det skal de, fordi kulturen skal betragtes som en investering, der bidrager til både velfærd og vækst – og ikke som en tung omkostning. Den bevågenhed de europæiske parlamentarikere har på området står desværre i grel modsætning til den herskende politik i Danmark. Det er ærgerligt, for der er, for nu at reformulere forbundsformandens ord, både flyttet hegnspæle og høstet sejre.

